

*Mgr Kamila Mamorska
Dr Bartłomiej Siek
Gdańsk - GUMed
Gdynia - AMW*

O ZALEŻNOŚCIACH MIĘDZY BIBLIOMETRIĄ A BIBLIOGRAFIĄ NA PRZYKŁADZIE BIBLIOGRAFII GUMED

Abstract

Text presents cases of such publications in periodicals and in the books, which bibliographic description in a data base of university could be made variously for bibliometric reasons. The suggested solution is a reinterpretation of IFLA regulations (Functional Requirements for Bibliographic Records) concerning entities and primary relationships.

Streszczenie

Tekst prezentuje przypadki publikacji w drukach ciągłych i zwartych, których opis bibliograficzny może być różnie tworzony ze względu na kwestie bibliometryczne. Sugerowanym rozwiązaniem tej sytuacji jest reinterpretacja zapisów IFLA (Deklaracja Międzynarodowych Zasad Katalogowania) dotyczących jednostek danych bibliograficznych.

Bibliometria nie istnieje bez bibliografii. Najprościej rzecz ujmując, jest przecież zbiorem metod ustalających zależności i prawidłowości komunikacji między dokumentami, wykorzystujących „fenomen cytowania”. Wskaźniki bibliometryczne¹ zaś, o które uzupełniane są opisy w bazach danych publikacji pracowników jednostek naukowych, trafiły do nich z woli urzędników odpowiedzialnych za rozliczanie środków finansowych na działalność naukową. Dla bibliotekarzy opracowujących publikacje pracowników danej jednostki stały się źródłem wątpliwości, bowiem w pewnych przypadkach konieczność umieszczenia informacji o punktacji IF lub ministerialnej² może decydować o konstrukcji opisu. Podkreślić trzeba, że wytyczne dotyczące punktowania publikacji nie tylko pochodzą z różnych źródeł (Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego³ i Centralna Komisja ds. Stopni i Tytułów⁴, władze

¹ Dyskusja o zasadności stosowania wskaźników bibliometrycznych opracowywanych do oceny czasopism na potrzeby oceny jednostek naukowych lub badaczy wykracza poza ramy tego tekstu

² W niniejszym tekście pod nazwą punktacji ministerialnej należy rozumieć i punktację Komitetu Badań Naukowych, i kolejnych ministerstw właściwych dla spraw nauki

³ Rozporządzenie ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 17 października 2007 r. w sprawie kryteriów i trybu przyznawania oraz rozliczania środków finansowych na działalność statutową (DzU nr 205, poz. 1489); oraz Rozporządzenie ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 25 maja 2010 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie kryteriów i trybu przyznawania oraz rozliczania środków finansowych na działalność statutową (DzU nr 93, poz. 599)

⁴ Komunikat 4/2009 w sprawie analizy bibliometrycznej kandydatów do habilitacji i tytułu profesora [dokument elektroniczny:] http://www.ck.gov.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=10&Itemid=33 [dostęp 03.05.2011.]

uczelni), ale często są ogólnikowe lub niejasne (np. definicja „suplementu” lub wprowadzone w ostatnim zarządzeniu ministra pojęcie „podręcznik autorski”).

Współistnienie w bazie publikacji pracowników danych bibliograficznych i wskaźników bibliometrycznych sprawiło, że ogólne sformułowanie celu tworzenia bazy jako „dokumentacji dorobku jednostki” zyskało dodatkowe znaczenie. Pojawiło się bowiem ze zdwojoną siłą pytanie: dla kogo? Praktyka, czyli wykorzystywanie Bibliografii GUMed przy opracowywaniu ankiety OPI, kazałaby odpowiedzieć: dla ministerstwa. Jednak wskaźniki bibliometryczne nie są podawane w opisach zgodnie tylko z wytycznymi ministerialnymi – wpływ na to, o jakie dane bibliometryczne i jakie rekordy są uzupełniane, mają także wytyczne CK i decyzje władz uczelni. Ponadto ankietę ministerialną wypełnia się raz w roku, natomiast w codziennej pracy bibliotekarze przede wszystkim stykają się z autorami rejestrowanych publikacji, a dla nich baza bibliograficzna jest źródłem informacji niezbędnych i w procedurach regulowanych przepisami ministerialnymi, ale także wytycznymi CK (habilitacja, profesura), uczelni (okresowa weryfikacja pracowników naukowych, awanse na stanowiska) czy też innych instytucji lub organizacji (nagrody, członkostwo w towarzystwach naukowych). Czy odpowiedź zatem nie powinna brzmieć: dla pracowników-autorów? Coraz częstsza zaś praktyka potwierdzania przez bibliotekę danych dotyczących publikacji – np. kandydatów na studia doktoranckie, kandydatów do nagród, lekarzy przygotowujących się do specjalizacji – aż prowokuje do odpowiedzi: dla bibliotekarzy. Baza „Bibliografia GUMed” prowadzona jest z użyciem oprogramowania Expertus firmy Splendor z Poznania. Obejmuje opisy publikacji od roku 1968. Trwają prace nad retrokonwersją danych z wersji drukowanej za poprzednie lata. Program Expertus umożliwia nie tylko uzupełnianie poszczególnych opisów o dane bibliometryczne, ale także generowanie zestawień sumarycznych punktacji. Niekiedy jednak możliwości techniczne bazy nie pozwalają na umieszczenie w pojedynczym rekordzie tych wszystkich informacji, które bibliograf i bibliometra uważają za niezbędne dla stworzenia kompletnego opisu.

Podstawowym kryterium doboru materiału do zarejestrowania w bazie jest fakt zatrudnienia autora lub jednego spośród współautorów w uczelni. Niejasności może powodować kwestia afiliacji (decyduje o przypisaniu punktów, ale nie ma wpływu na konstrukcję opisu) – czy jako wiążącą przyjąć należy tę umieszczoną w odnośnikach do pola autorskiego, czy poszukiwać informacji o „naszej” jednostce w całym dokumencie (ma to znaczenie w przypadku „naszych” – w ten skrótowy sposób będą określani autorzy zatrudnieni w Gdańskim Uniwersytecie Medycznym – autorów przebywających na stypendiach). Osobny przypadek to afiliacja wielokrotna, która – zgodnie z wytycznymi ministerialnymi – powinna wiązać się z podziałem punktów (niewykonalnym technicznie w bazie, niemożliwym do przeprowadzenia w sytuacji pracy wieloautorskiej, w której wielokrotną afiliację podaje tylko jeden z „naszych” autorów).

Ze względu na podstawowe kryterium zatrudnienia przynajmniej jednego ze współautorów w danej jednostce bibliotekarze tworzący bazy bibliograficzne porzucają podstawową przy katalogowaniu zasadę takiego doboru określenia odpowiedzialności, by możliwa była identyfikacja dokumentu (tj. wszystkie nazwiska lub nazwy, jeśli ich ilość nie przekracza trzech, lub tylko pierwszą z dopowiedzeniem w przeciwnej sytuacji). W opisach publikacji wykazuje się wszystkich autorów ujętych w polu autorskim. Zdarza się nawet przejmowanie do opisu informacji o współautorstwie części druku zwartego przejętej z odwrocia strony tytułowej mimo jednoznacznego określenia odpowiedzialności na stronie tytułowej. W przypadku prac wieloosrodkowych zaś wylicza się nazwiska z pola autorskiego razem z współodpowiedzialnymi przywołanymi w apendyksie, tzn. podaje się w opisie także nazwiska pracowników danej jednostki, którzy wyliczeni zostali w apendyksie właśnie. Ten zupełnie naturalny zabieg może stać się źródłem sporów między bibliografem a bibliometrą w sytuacji, kiedy „nasi” autorzy są ujęci i w polu autorskim, i w apendyksie. Obowiązek dokumentowania publikacji wszystkich pracowników nakazuje umieszczenie nazwisk wszystkich współautorów, jednak zasady ministerialne nie dopuszczają punktowania publikacji współautorów wymienionych w apendyksach. Sytuację dodatkowo komplikuje fakt, że zgodnie z wytycznymi Prezydium Centralnej Komisji ds. Tytułów i Stopni⁵ za publikacje z autorstwem apendyksie należy wykazywać punktację IF. Punkcja ta wykazana jest w drugiej części tabeli bibliometrycznej kandydata do habilitacji lub profesury; należy podkreślić, że chodzi tylko o punktację IF, bazy bibliografii pracowników zaś wykazują także punktację ministerialną. Podobne wątpliwości budzą publikacje, w których w polu autorskim znajduje się nazwa grupy badawczej, a nazwiska jej członków wymienione są w apendyksie. Jeżeli są po prostu uporządkowane alfabetycznie, to zasadniczo problemu nie ma. Zdarza się jednak, że lista autorów podzielona jest na podgrupy określające różny stopień zaangażowania poszczególnych osób w powstanie tekstu (np. writing committee, advisory board, trialists), a nierzadko te same nazwiska pojawiają się w kilku podgrupach. Bibliograf staje zatem przed alternatywą: albo pominie część autorów, albo części z nich zostaną przypisane punkty wbrew zasadom.

Rozporządzenia ministerialne i komunikat CK w różny sposób porządkują dorobek jednostki (rozporządzenia ministerialne) i naukowca (wytyczne CK). Co prawda Ministerstwo konsekwentnie używa charakterystyki formalnej w wyliczeniach typów publikacji punktowanych, o tyle CK łączy w jednym dokumencie wymogi formalne i merytoryczne. Pamiętać też trzeba, że bazy bibliograficzne publikacji pracowników notują także publikacje niepunktowane. Rozporządzenie MNiSzW z 25 maja 2010 wylicza 8 typów publikacji punktowanych, które z bibliograficznego

⁵ Komunikat nr 4/2009 wydany na wniosek Sekcji nauk Medycznych dotyczy jednostek naukowych działających w dziedzinie nauk medycznych, farmaceutycznych oraz nauk o kulturze fizycznej

punktu widzenia można podzielić na trzy grupy: publikacje w drukach ciągłych, publikacje w drukach zwartych (autorstwo całości lub części) i redakcje. Zatem właściwie wyliczone są publikacje i formy aktywności naukowej – obok publikacji w czasopismach i monografiach wymienione są też: redakcja monografii i funkcja redaktora naczelnego czasopisma. Z ministerialnego punktu widzenia konieczne jest wydzielenie aż 8 typów, ponieważ inaczej punktowane są czasopisma indeksowane w JCR, inaczej ujęte tylko na liście ministerialnej, a punktacja publikacji w drukach zwartych zależy od języka publikacji. Przejrzystość takiego podziału staje się pozorem, bowiem w przypisach zawarte jest zastrzeżenie, że za „za publikacje nie uznaje się suplementów, zeszytów specjalnych, materiałów konferencyjnych, artykułów popularnonaukowych”. Definicji suplementu ministerialny dokument już nie zawiera, stąd wątpliwości bibliografa, do którego rąk trafia numer 6B czasopisma – opisanie go jako artykułu w czasopiśmie będzie oznaczało przypisanie punktacji, opisanie jako artykułu w suplemencie oznacza brak punktów według zasad ministerialnych, zaś zgodnie z wytycznymi CK za ten typ publikacji należy wykazać punktację IF. Ze względu na zasadę niepunktowania suplementów w bazie Bibliografia GUMed od roku 2009 stosowana jest charakterystyka formalna SUP na określenie artykułu w suplemencie czasopisma polskiego i SUZ na określenie artykułu w suplemencie czasopisma zagranicznego.

Podobne zamieszanie związane jest z takimi typami publikacji jak list do redakcji i komentarz. Warto podkreślić, że wytyczne ministerialne operują ogólnym pojęciem „publikacji w czasopiśmie” i to uzus decyduje o tym, że bibliotekarze pod tym pojęciem rozumieją publikacje pełnotekstowe, nazywane po prostu artykułami. Często jednak władze uczelni, w skład których wchodzić przecież autorzy rejestrowanych w bibliografiach prac, zalecają przypisywanie punktacji także listom do redakcji i komentarzom pod warunkiem ich naukowego charakteru, czego dowodem ma być bibliografia załącznikowa. Rzecz w tym jednak, że w przypadku bazy „Bibliografia GUMed” nie zawsze przypisywanie punktów szło w parze z nadawaniem stosownej charakterystyki formalnej, co zaowocowało szeregiem listów do redakcji zarejestrowanych jako artykuły. Sytuacja taka uniemożliwia rzetelne porównywanie dorobku kilku uczonych na przestrzeni lat. CK, tak samo jak w przypadku publikacji w suplementach i autorstwa w apendyksach, zaleca wykazanie przy listach do redakcji punktacji IF.

Na sposób opracowania danego dokumentu wpływ ma oczywista dla wszystkich bibliografów i bibliometrów (choć niepisana) zasada wyboru wersji bardziej korzystnej dla „naszych” autorów. Wzorcowym przykładem sytuacji, w której dobór charakterystyki formalnej może być warunkowany punktacją, są monograficzne numery czasopism zawierające np. wytyczne lub zalecenia opracowane przez grupę roboczą lub ekspertów towarzystwa naukowego. Jeśli czasopismo jest wysoko punktowane, naturalnym staje się opis traktujący tę publikację jak część druku

ciągłego. Jeśli zaś czasopismo nie jest ujęte na listach periodyków punktowanych, bardziej korzystnym dla autorów wyjściem staje się zastosowanie opisu monografii jako druku zwanego. Oczywiście, wydawałoby się, wymóg ISBN dla stworzenia opisu monografii, nie wytrzymuje konfrontacji z rzeczywistością. Wydawcy już to zapominają o ISBN, już to szafują nim aż nazbyt szczerze, skutkiem czego trafiają się czasopisma jednostek naukowych (np. Zeszyty Naukowe Wydziału ETI Politechniki Gdańskiej), które z bibliograficznego punktu widzenia są raczej serią wydawniczą (ISBN dla każdego tomu) niż czasopismem, a są ujęte w ministerialnym wykazie czasopism punktowanych.

Owa dwutorowość wytycznych dotyczących określenia publikacji punktowanych stała się codziennością bibliotekarzy opracowujących bibliografie pracowników ze względu na Komunikat nr 4/2009 Prezydium CK, w którym zapisano, że „analiza bibliometryczna powinna być opracowana przez Dział Informacji Naukowej albo odpowiednią jednostkę Uczelni lub Instytutu i podpisana przez osobę odpowiedzialną za jej sporządzenie⁶”. W praktyce zadanie to przekazano do realizacji bibliotekom, co – poza przykładami typów publikacji różnie traktowanych przez Ministerstwo oraz CK i wynikającymi z tego wątpliwościami odnośnie opisu bibliograficznego – oznacza dodatkowe obowiązki udzielania informacji i wyjaśniania użytkownikom, np. na ile dane zawarte w bazie prowadzonej przez bibliotekę przekładają się na wymogi związane z postępowaniem o uzyskanie kolejnych stopni i tytułów naukowych lub inne. Fakt, że wzór tabeli analizy bibliometrycznej przygotowanej przez CK operuje kryterium charakterystyki merytorycznej w częściach I-III (prace oryginalne, kazuistyczne, pogładowe), a w częściach IV-X (książki i rozdziały w książkach, prace popularnonaukowe i inne, redaktor naczelny czasopisma, redaktor naczelny monografii, streszczenie, publikacje w suplementach czasopism, listy do redakcji, publikacje z udziałem autora w badaniach wieloosrodkowych – apendyksy) kryterium charakterystyki formalnej, z jednej strony czyni naturalnym współpracę bibliotekarza i kandydata do stopnia lub tytułu, z drugiej zaś może być źródłem sytuacji konfliktowych. Będąc zobligowanym do uzyskania określonej liczby punktów za prace wymienione w punktach I-III kandydat do stopnia lub tytułu uważa, że biblioteka zabrała mu punkty, skoro listy do redakcji lub publikacje w suplementach nie współtworzą tzw. progu punktowego, określonego przepisami wewnętrznymi uczelni.

Bardzo zajmującą kwestią są przypadki druków zwartych wieloautorskich pod redakcją, nie zawierające oznaczenia odpowiedzialności za poszczególne części (rozdziały). I autorzy, i redaktorzy wymienieni są na stronie tytułowej lub w innej części preliminariów. Sytuację może komplikować fakt tożsamości części współautorów i redaktorów. Z bibliometrycznego punktu widzenia są to dwie formy aktywności

⁶ http://www.ck.gov.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=30:k-o-m-u-n-i-k-a-t-n-r-42009&catid=10:komunikaty-centralnej-komisji&Itemid=33 [dostęp 03.05.2011.]

naukowej (obie uwzględnione w wytycznych ministerialnych i komunikacie CK jako osobne punkty), tzn. współautorstwo i redakcja monografii. Bibliograf jednak optuje za przyjęciem jednego opisu dla takiego dokumentu, co ze względów bibliometrycznych jest nie do przyjęcia, bowiem uniemożliwia pełną prezentację dorobku danego autora. Ponadto, także z bibliograficznego punktu widzenia, daje tylko częściową informację o publikacjach danego autora, bowiem w sytuacji dwóch różnych rodzajów oznaczenia odpowiedzialności tej samej osoby za ten sam dokument⁷ problemem okazuje się być nie tylko konstrukcja opisu, ale także całej bazy. Wybierając w takim przypadku jedną tylko charakterystykę formalną na poziomie rekordu traci się możliwość przypisania punktów za różne typy odpowiedzialności, na poziomie bazy zaś traci się możliwość wykazania danej publikacji w dorobku współautorów. Ponadto, od wyboru charakterystyki formalnej zależy wartość przypisanej punktacji, a różnica między punktami za redakcję a punktami za współautorstwo książki może wynosić 9 lub 19 punktów w zależności od języka (redakcja książki w języku polskim – 3 punkty, współautorstwo książki w języku polskim – 12 punktów; redakcja książki w języku angielskim – 5 punktów; współautorstwo książki w języku angielskim – 24 punkty). W przypadku książki pod redakcją, której współautorzy zostali wyliczeni w preliminariach bez określenia odpowiedzialności na poziomie części składowych dokumentu ich nazwiska zostaną co prawda umieszczone w opisie, jednak nie będą indeksowane, a zatem konkretny opis nie zostanie wygenerowany w zbiorczym zestawieniu publikacji konkretnego współautora. Paradoksalnie, jest to krok wstecz w porównaniu z bibliografiami publikacji pracowników wydawanymi niegdyś drukiem. Indeksy drukowanych tomów bibliografii mogły zawierać odpowiednie odniesienia do obu funkcji.

Wprowadzenie zasady punktowania publikacji jako elementu oceny pracownika naukowego oznacza dla bibliotekarzy stałe zainteresowanie ich pracą jako twórców baz bibliograficznych, z drugiej zaś postawiło przed nimi pytanie o cel i metody tworzenia bazy. Biorąc pod uwagę fakt, że normy nie określają metod doboru materiału⁸, odpowiedzi na postawione wyżej pytania należy szukać w ogólnych aktach bibliograficznych o charakterze normatywnym. Takim dokumentem są *International Cataloguing Principles (ICP)*⁹, opublikowane przez Sekcję Katalogowania IFLA

⁷ Oczywiście i zgodną z zapisem normy (PN-82/N-01152.01 Opis bibliograficzny. Książki) jest zasada, zgodnie z którą oznaczenie odpowiedzialności za dzieło należy do jego twórców. Zadaniem bibliografa jest stworzenie opisu, a nie ocena dokumentu

⁸ Norma PN-82/N-01152.01 Opis bibliograficzny. Książki punkt. 1.1: „[...] Norma ustala zasady opisu bibliograficznego, nie uwzględnia zatem zagadnień wyboru i formy hasła. W przypadkach nie omówionych w normie należy postępować zgodnie z obowiązującymi przepisami katalogowania.” Norma PN-N-01152-2 Opis bibliograficzny. Wydawnictwa ciągłe punkt 1.1: „[...] W normie nie uwzględniono zasad wyboru i formy hasła oraz innych zagadnień związanych z budową zbiorów informacji o dokumentach.”

⁹ Określenie zakresu dokumentu: „Zasady zawarte w Deklaracji mają służyć jako wytyczne tworzenia przepisów katalogowania. Dotyczą one danych bibliograficznych i wzorcowych oraz współczesnych katalogów bibliotecznych. Zasady te mogą też odnosić się do bibliografii [podkreślenie B. S.] i innych baz danych tworzonych przez biblioteki, archiwa, muzea oraz inne społeczności”

w roku 2009¹⁰. W dokumencie tym (punkt 2) w postanowieniach ogólnych jako uwagę otwierającą wprowadzono zapis: „Tworzenie przepisów katalogowania porządkuje kilka zasad. Najważniejszą z nich jest wygoda użytkownika.” Użytkownikami baz publikacji pracowników są zaś przede wszystkim autorzy zatrudnieni w danej jednostce naukowej, dla których bibliograficzna baza danych powinna być możliwie kompletnym źródłem informacji o publikacjach będących efektem ich pracy naukowej. Tak określony cel tworzenia bazy, w której podstawową jednostką staje się typ publikacji a nie dokument sprawia, że kwestie problematyczne z punktu widzenia bibliometrii stają się tylko problemem technicznym: jeden dokument – kilka charakterystyk formalnych, co – zgodnie z zapisem ICP – jest najlepszym wyjściem z sytuacji, bowiem „Zasady stosowane w przepisach katalogowania powinny być *uzasadnione*, a *nie narzucone arbitralnie*. W pewnych sytuacjach te zasady mogą być wzajemnie sprzeczne, wówczas należy zastosować uzasadnione, sprawdzone rozwiązanie¹¹”. Kwestią wymagającą szerokiej dyskusji są relacje między jednostkami reprezentowanymi przez dane bibliograficzne: dziełem, realizacją, materializacją i egzemplarzem¹².

Mgr Małgorzata Białobłocka

Mgr Monika Kubiak

Bydgoszcz - CM UMK

BIBLIOGRAFIA PUBLIKACJI PRACOWNIKÓW COLLEGIUM MEDICUM UMK - WCZORAJ, DZIŚ I JUTRO

Abstract

There is a short sketch about history and evolution of Bibliography Publications of Collegium Medicum Nicolaus Copernicus University Staff in Bydgoszcz (earlier Academy of Medicine in Bydgoszcz) and its print and on-line version. Paper features targets and analysis done by Bibliographic and Bibliometrics Division of the Medical Library and plans for the future related with transforming bibliographic database in fulltext database.

Streszczenie

Niniejsza praca przedstawia krótki zarys historii i rozwoju Bibliografii Publikacji Pracowników Collegium Medicum UMK (dawnej Akademii Medycznej w Bydgoszczy), charakteryzuje wersję

¹⁰ ICP zastępują tzw. Zasady paryskie przyjęte w 1961 r. przez International Conference on Cataloguing Principles, polskie tłumaczenie ICP zostało opracowane w roku 2010 i jest dostępne i na stronie internetowej IFLA (wersja oryginalna i tłumaczenie na 23 języki), i na stronie internetowej Biblioteki Narodowej: <http://www.bn.org.pl/download/document/1270034955.pdf> [dostęp 03.05.2011.]

¹¹ ICP [wersja polska, s. 2]

¹² Por. Functional Requirements for Bibliographic Records, s. 14